

تورک یوردی

تورک ادبیاقلری مرکزی هیئتی طرفندره نشر اولنور.

نومرو ۴

کانون ثانی ۱۳۴۱

جلد ۱

اجتماعی تاریخچه اوستانه بر تجربه

[کین صاییدن دوام و صوک]

آنادولیده سلجوقیلرک انحطاطیله حکومت من کزینک قره مایه اوردکجه سی اوزرینه تورک حرثی تکرار جانلانشدی . صوکره بوتورک معارفک ترقیسی اوجلردهده سرایت ایندی . آیدین اوغللری نامه بازنامه ، کلیله و دمنه ترجمه سی ، گرمیان بکی سلیمان بک آدینه قابوسنامه ترجمه سی ، یعقوب چلبی نامه شیخی نک اثرلری ، قسطنطونی حکمدارلرندن ابراهیم بک آدینه جواهرالاصداف تفسیری بزم سلیمان بک نامه ده اسکندر نامه لری یازلمشدی . فقط ایکنجی مراد دورنده تورک حرثی بک ایلری کوتورلمشدر . آریجه برتدقیقه محتاج اولان بو بحر بیوراده اوزاتمغه شیمدیلک امکان یوقدر . یالکیز ابن عرب شاهک اوج جلدلک ابواللیث سمرقندی تفسیری ، فرج بعدالشدده ، قابوسنامه و ابن کثیر تاریخنک دیلمزه ترجمه ایدلایکنی خبر ویرمک کافدر .

برآزده مؤسسات مایه مزک کچیرمش اولدینی صفحاتی تدقیق ایدم: آنادولوده آل سلجوقک حکمران اولدینی دورلرده ، دوات مؤسسه سی مستقنا ، دیگر مؤسسات هب ایران مدنیتک تحت تأثیرنده قالمشدی . آنادولوده کی مدرسه لرک مدرسلری هب ایراندن ویا ماوراءالنهردن ککشلردی . اودورده آنادولوده کی طریقتلردن اکثریسی ده ایران ویا عراقدن ککشدی . مدرسه لسانی ایرانده کی کبی عربجه ایدی . فقط ادبیات وانشا لسانی فارس ایدی . تورکلرک آنادولوی استیلاسی هنکامنده عرب ادبیاتی انحطاطه باشلامش و بوکا مقابل ایران ادبیاتی انکشاف و تکامل ایلکده بولنمشدی . بونک ایچون آنادولوده ایران لسان و ادبیاتی حاکم اولدی . اساساً آنادولو سلجوقیلری ، عموجه لری اولان خراسان سلجوقیلرینی

تقليد ايتمىكده ايدىلر ؛ اود ياردن آنادولويه كلن هر شى مقبول عد ايدلدىكى ايجون
آنادولومدنيتهنك تشكىلنده ايران اورنك اولمشدى . هله بالحصه آنادولوده خرسىيانلرله
اولان مجادلات ختام بولهرق صالح وسكون تاسس ايلدىكدن صوكرا ايراندن
وعراقدن يك چوق متفكرلر آنادولويه كدى .

مدرسeler يالكيز ايران علماسنك نفوذى آلتنده قالدى . بر چوق ايراني منشير
ديوان سلطنتده موقع صاحبي اولدىلر ؛ ايراني بر طاق شيخز ، تكيه لر و طرقتلر
وجوده كتيردىلر ؛ ايران موسيقيسى ده بويولده تاثيريني كوستردى . موغوللر
ايراني تخريبي انساننده ايراندن بر چوق ذوات آنادولويه جان آتدىلر وبوصورته
برقات داها ايران مؤسساستى آنادولوده ياشاندىلر .

فقط موغوللر ايرانه حاكم اولدىكدن صوكره آنادولويه تجاوزده باشلادىلر .
ايرانده كى متفكرلر دونكى افنديلر اولان توركلر ، يعنى خوارزمشاه خاندانى
ترك ايدىرك موغوللره يعنى جنكيزخانلارنه عرض صداقت ايتشاردى . موغوللر
ايرانده بوتون ايران لسان و مؤسساستى بىيله قبول ايتشاردى . بو آرز صوكرا
موغوللر آنادولوني ضبط ايتدىلر . آنادولى دولتى صورت ظاهرده
ايقا ايتدىلرسه ده حقيقت حالده موغول اداره سنى تاسيس ايدىلر ؛ ياواش ياواش
آنادولو دولتنك بتون مؤسساستى كندى آدامارينه تفويض ايتدىلر . موغوللر
بو آدامارى همان كاملا ايراني ايدى . موغوللر بو ايرانيلىرى كندى مظلم
و اعتسافارينه آلت ايدىيورلر ، عجم مستوفى و وزيرلرى واسطه بيله مملكتى
صوبيورلر ايدى . آنادولوده عجملر تماميله تغاب و تحكم ايتشاردى . موغوللر
آلت ظلم و غدر اولان ايرانيلىره قارشى آنادولى خلقى آراسنده بيوك بر نفرت
حصوله كلكه باشلادى ؛ بالنتيجه وقتيله آنادولونك دوره استقلالنده مقبول و ممدوح
اولان عجملر مقدوح و منفور اولدىلر ؛ اونلر لسانلرى ده ، ادبياتلرى ده خوشه
كىتمه مكه باشلادى . موغوللردن وقوعه كلان نفرت آنادولوده استقلال حر كتلىرى
اوياندىردىنى كى عجملره قارشى دوغان خصومت ده ايران ادبيات و لسانه قارشى
بيكانه لك حصوله كتيرمكه و بالنتيجه خلقك قونوشدينى دىلك يعنى توركجهنك
دولت و ادبيات لسانى اولماسنه سبب اولدى .

قرمان اوغلی محمد بك آنادولو خلقك حسیاتنه ترجان اوله ق استقلال ملیمزی قورنارمق ایچون مجاهدیه باشلادی بی زمان لسان رسمیمزكده تورکجه اولدیغنی هر طرفه اعلان ایتشدی . بوتاریخندن صوکر آنادولوده کی بوتون مؤساتمز ملی لشمکه باشلامشدر . سکرنجی عصرده یونس امره عاشق پاشا ، شیاد حمزه ، قول مسعود اثرلرینی آنادولو تورکجه سینه یازمه یه باشلامشلردر . اوندن صوکر آنادولو تورکجه مز یاواش یاواش انکشاف ایدرک علم لسانی حاله کلمکه باشلامش و فقهه ، تاریخ ، نجومه و طبه دائر بر چوق اثرلر تألیف و ترجمه ایدلمشدر . آنادولو ساجوقلرینی استخلاف ایدن دره بکمر تورکاک و تورکچیلک خصوصنده بربرلریله مسابقه ایدرجه سینه اوغراشمشلردر . قره مان خاندانی ، کرمان خاندانی ، عثمانلی خاندانی ، آیدین اوغوللری ، قسطنمونی بکلی ، آق قویونلیلر ، و بوتون آنادولو ملوک و امرا سی تورکجه تفسیرلر ، تاریخلر ، دستاویز ، ملحمه لر یازدی ر مشلردر . بوتون آنادولو دولترنده لسان رسمی تورکجه اولمشدر .

مدرسالر کانه اسکی روشنده دوام ایلمشدر . آنادولو فقها و علماسنک اکثریسی مطالع الانوار مؤلفی سراج الدین محمود ارموی - که ، مشارالیه فخرالدین رازینک اک کزیده شاگردیدر . - معقباری ایدیلر . آنادولونک بوملی انتباهی دورنده آنادولونک سینه سندن طریقترده دوغمشدی . بکتاشیلک ، بیرامیلک ، خلوتیلک کی طریقترلر ملی حرکتیزک تظاهر لرندن ایدی . برنجی موغول استیلا سی آنادولوی ناصل ییغوب یاقش ، دولتی و مدنی تی تخریب ایتش ایسه ایکنجی بر موغول استیلا سی ده طقوزنجی عصر ابتداسنده آنادولوی صارصمشدر .

برنجی موغول استیلا سی آل ساجوقه ، ایکنجی سی ایسه آل عثمانه فارشی اولمشدی . بومو غول استیلا سی دمیرلنک طرفندن یالمشدی . دمیر و معیتنده بولنان امرا و عساکر اصلاً و نسباً موغول ایدیلر . فقط ایکی عصرده نبری تورکستانده اقامت ایده ایده تورکجه بی او کرشمش ، موغولجه بی اونوتمش ، داها دوغریسی تورکاشمش موغول ایدیلر . ایشته بوندن دولانی مورخلر مز بوزاری یابانجی معناسنه آلهرق « تاتار » دیه نفرته یاد ایدرلر . بو ایکنجی موغول استیلا سی ده

آنادولو ایچون یك الیم اولدی . برنجی موغول استیلاسنك یارالری هنوز نداوی
ایدیلیرکن او استیلانك براقدینی خرابه لر اعمار اولمق اوزره ایکن بو ایکنجی
فورطنه یکیدن مملکتیمیزی بیوک برتهلکه ایچنه صوقدی ؛ دمیر استیلاسی یوزندن
برچوق معموره لر ، سیواس باشده اولق اوزره برچوق شهرلر محو اولدی ؛ آنادولو
نفوسنك مهم بر قسمی موغوللار آلتد تالف اولدی . فقط بو استیلا ظاهرأ اولکی
جنکیزیلر استیلاسی قادار درین اولمادی . جنکیز عائله سی دولتمیزی بیتمش ، بزی
اسیر ایتشدی . دمیر استیلاسی ایسه دولتمیزی ییقه نامشدی . حالوکه ، معاً دمیر
استیلاسی جنکیزیلر استیلاسندن داها فجیع اولمشدر . جنکیز استیلاسی
موغول باربارلغنك طغیانندن باشقه بر شی دکلدر ؛ کچدیکی یرلری یالکیر یاقوب
بیقیور ، ملکلری تولدیریور و کسپوردی . حالوکه دمیر استیلاسی یالکیر وحشیانه
براستیلا دکلدی . او عینی زمانده ایرانك معنویتنی ، ایرانك حریتی ، علمی و ادبیاتی
هر طرفه تعسیم ایدن براستیلا ایدی . دمیر ، معموره لری تخریبه آلمش اولان ، بیوک
اوردو سیله یورورکن عینی زمانده ایرانك اک بویوک عالم لرنی ، اک قوتلی مشایخنی ده
یاننده طاشیمقده ایدی . دمیر آنادولونی یاقوب بیقهرق کیتدی . فقط دولتمیزی
واستقلالیمیزی اورتهدن قالدیرامادی ؛ فقط دمیر حقیقته بزم ملی مدنیتیمیزی بیقیدی ،
بزی معاً اسیر ایتدی . حاشیه جی و شرحی سعیدالدینلری ، سیدلری بزه حاکم
قیلیدی . بزم مدرسلریمیزی مغلوب ایتدی . اوتاریخدن اعتبارأ یاواش یاواش بویکی
ذاتك طلبه لری بزم مدرسه لرمزه حاکم اولدیلر . و علمیمیزی بیقیدیلر ، یرنه
تقلیدجیلکی ، محوجیلکی اقامه ایتدیلر . دیگر طرفدن ماوراءالنهرک طریقتی
اولان نقشبلك ده آنادولویه کیردی . عینی زمانده ایران شاعرلری ده بوتاریخدن
اعتبارأ مملکتیمزده تکرار حاکم اولمشدر . خالص تورکجه یازان ، آنادولو خلقنك
دویغولرنی ترنم ایدن شاعرلرمزده ایران شاعرلرینك بالخاصه حافظك تأثیری آلتده
قالمشلردر . اسلوب و انشامزده کی ساده لك ده بوزماندن صوکر ا بوزولمایه و ایرانیک
باشلادی .

بوتون بو مؤسسه لرمز ناصیل دمیر استیلاسنك کتیردیکی ایران مدنیتك تحت

تائىرىندە قالدۇق مىلى بىلىكلەرنى غايىب ايتىدىلار سە دولت مۇسسەمزدە اوصورتلە
 بر تورك مۇسسەسى ، بر آنادولو مۇسسەسى اولمىقدن چىقتى . پادشاھلار ئزدە
 آنادولو علما دكل ، ديار عجمدن كلن علما موقع قازاندى . آنادولو امرا
 منكوب اولدى . يرينە فرنك ، روم واسلاو مەتدىلار قائم اولدى . اوزمانە
 قدار آنا وطن تلىق ايدىلان آنادولو اونودولمەيە محكوم اولدى . روم ايلي قطعەسى
 دىكر آنادولو مستەلكاتى اصل وطندن زيادە مظهر توجه اولدى . روم ايلي
 بىكر بىكى ، آنادولو بىكر بىكنە ، روم ايلي قاضىمىسكىرى آنادولو قاضىمىسكىرىنە تقدم
 ايتدى . خرىستىيان دوئمەلرى اولان وزيرلردە آنادولو بىكرىنك يرينە قائم اولدى .
 خلاصە بوتون مۇسسەتمز ، كندى بىلىكنى غايىب ايتدى ؛ ادبىاتمز ، لسانمز ،
 مدرسەمز ، تىكىمەمز ، دولتمز ياواش ياواش آنادولودن وتوركلككدن آرىلدى
 ونىسخ ايتدى .

مستغنى ايكنىجى مرادك ايكنى دفعە تاج وتختى براقەسى وھرايكىسندە دە مستقبل
 كىچ قاتىك اقتدارى ترك ايچون اوردونك وبالاخصە يكيچرىنك توسيط ايدلمەسى
 اوردودە اونولماز ياردەملىرى .

مملكتمزدە معارفە رواج وىرلدىكىنى كوردن خوراسانلىلر بو طرفە آقنىلرايمەيە
 باشلاديلر . مملكىتك خرىستە ، ادبىاتنە ، مىلى انكشاسفەزە انكل اولدىلر . واقعا
 . آلان اولمايچە ساتان بولونماز . « دىرلر ، فقط آلان پىك قوتىلى بر سىرمایەدار ،
 يعنى فاتح ايدى . ملت نوکا راغب دكەدى . فاتح وقتىلە روم سىلچوقىلرىنك بو
 خوراسانلىلرە ، ايرانلىلرە يوز وىرمەسندن مملكىتك نەقادار متأثر اولدىنك فرقەدە
 اولمادى . اطرافتە بونلرى طوپلادى ، بوتون ظفرلرىنى بونلرە تەغنى ايتىردى ،
 بوتون شېوانى حسارىنە بونلرى ترجان ايلدى .

استانبولك فتحى بومغرور كىچ فاتحە بوتون اصلنى اونوتدىردى . آق شمس الدىن
 كى تورك طرفدارلرى كوزدن دوشدى . جاندارلىلردن كلن خىل پاشا بوغانلەنك ،
 بو دولتدە صوك وزيرى ، حتى صوك مأمورى اولدى . زواللى خىل پاشا ، باشنە

ساخته تاج طاقينان صوك ايپراطوردن رشوت آلمغله اتهام ايدلدى؛ افكار عموميه يي يوقلامق، قوللامق ايچون قرق كون يدي قلهده حبس ايدلدى كدن صوكرا اعدام اولدى .

خليل پاشانك اعدامى توركلره دولته بويوك مقاملرك قابانمىسى، اولر ايشدن ال چكديرلمىسى ايدى . بوندن صوكره اقتدار موقعته ايچ اوغلانلري، قابوچيلر، سايسلر، خلاصه سراي اوشاقلري، كوله لر كله جك؛ بونلر توركي، توركياني اداره يه مأمور ايديله جك . بر اشارتله بو موقعه كلنلرك ديكر بر اشارتله ده آرتق بوي اوريله جقدى .

بوقيلدن كلن صدر اعظملر ايچنده ده خلقك نوجهنى قازانانلر بولدى . اولر ده بو قاباحتارينك جزاسنى باشلارنى فدا ايتمكله بولديار . محمود عدنى بونلرك ايلك قربانيدر . بوده اعدام اولمق ايچون شهزاده مصطفى نك وفاتنه أونده ياس طوماقله اتهام اولدى . بوده افكار عموميه دن قورقيله رق قرق كون حبس ايدلدى كدن صوكره « شهيد » ايدلدى .

فقط غريبدر، بوشهيد صدر اعظم خلق نظر نده بويلى اولدى . هر كس اوق « محمود پاشاي ولى » ديه عادتاً تقديس ايدلى . ملكيه مكاتبيللري چيقتجه قادار نامنه منسوب جامعه نده كى تربيه سى معنوى بر باب عالي و كنديسى ده معنوى بر صدر اعظم اولدى . باب عالي يه تقديم ايديله جك عرض حاللر ابتدا محمود پاشايه ، تربيه دارينه ويريلير . بر كيجه تربيه سنده فالدين صوكره وقتك صدر اعظمه كه توريلور ايدى . استانبول فتحى آوروپايه يكي بر دور آجدى . بزده ايسه زمانمزه قادار قرون وسطانك تقاسنه خدمت ايتدى . ايكنجى مراد دورنده توركيه اثرلر يازيلور، توركلك اوقوتولماسى، كوزلري آجيلماسى دوشونيلوردى . استانبولك فتحى ايله ملاخسرولر، ملا كورانييلر، سيد شريف وسعده الدينك اصولنى، شرحلري، حاشيه لري، تعليقاتى مملكته صوقديار . متن تدريساتى اورته دن قالديردملر . اينى مغالطه يه، سفسطه يه دو كديلر . بويكي يتشمه عالملمز، كتابلارنى كنديلري استساخ ايدلرك حجازه ، اوتيه برى يه كوندلر اولديار . فاتح، حقيقى علمانك اثرلر

راغبی کلوب استنساخ ایتدکاری بیلیدی . اوئی بوزلره اخطار ایتدی . اما اوئر بیلدکرندن دوئمیدیلر . ابوالسعود ، علمی سلاله سنه تخصیص ایله علماء رسومی جیقاردی . بویله جه علم مملکتدن طرد اولمش اولدی . استانبولک او عصرلردن بری دوام ایدن دارالفنون داغیدلدی . کتاباری کیم بیلیر نه اولدی . اوروپا لسانی بیلیمک کفر ، دوشونمک کفر ، سوال صورمق کفر اولدی ! قره قابلی کتابک اوکنده بویون اکمک بوج اولدی .

یابانچی علما ، یابانچی شعرا وکلا الند تورک ایمپراطورلنی او یونجاق اولدی . ایکنجی شهید صوقوللردن سوکره حکومت دال طابانلره ، صوغان یمنلره ، قالا یلی فوزلره ، باتر ونه خلیللره ، جانم خوجالره و سائرلره قالدی . ملقب مصلح الدینلر ، جینجی خوجالر دهایجه کندیسنی بیلیمز لر عالم اولدی . ایشه بو حال عصرلر سوردی . ایشه او عصرلرد تورکک حالی صوران ، آنادولی یی کوردن ، صوبولوب صوغانه چورلدیکنی دیکله یی اولمادی .

ذاتاً فاتح آناتولی یی بیقمغه روم محمد پاشایی مأمور ایتمه مشمیدی ؟ اوزماندن بیقلمه به باشلانیلان آنادولی عصرلرجه بیقلدی . اولادی ویانه اوکارنده ، یمن و حجاز چوللرنده ، آرناوودلق داغلرنده ، طرابلس غرب قومساللرنده اتلاف اولدی . بو حال روم ایلی به آفاق آتوب ده صرب و بولغارلری تپه لد کدن سوکره ره ازلی دوشمان آلمان ایمرطورلنی (آوستریا) ایله ، نیراغمزی آیاقلری آلتنده جیکنه یی بولغار چارلنی ، سلانیکک سقوطنی حرارتله سلام لایان ، طرابلس ایتالیایه باغشلا یان آلمانیا ایمپراطوری کبی اصل و حقیقی دوشمانلر منزک کیفنی یرینه کتیرمک ایچون اختیار ایدلدی .

ای تورک آرتق کوزلریکی آج ! او یله طوزاقلره برداها دوشمه !

دارالفنون تورک لسانیاتی تاریخی مدرسی

نجیب عاصم